

O günlerin bir Medivani olayı yanında, belki ondan daha önemli bir Mustafa Suphi olayı vardır. Bu Mustafa Suphi Rusların düzenlediği Bakû Kongresine Türk Murahhası olarak katılmış ve Kongre Reislik Divanına seçilmiş, dünyaya ve Bolşevik âlemine karşı güya Türk halkının temsilcisi ve Türk Bolşeviklerinin başı gösterilmişti. İşte bu adam ceplerinde, kanlı altınlarıyla on yedi kişilik ikinci bir grupla Midvaninin arkasından Ankara yolunu tutmuştu. Gitseydi ne olurdu? Belki hiç bir şey. Ama bizim ve Mustafa Kemal'in o günlerde daha önemli uğraşlarımız vardı. Mustafa Suphi ilkönce Hamit Bey tarafından Erzurum'da, sonra rahmetli Yahya Kaptan ve arkadaşlarınca da Trabzon'da, kolayca yürümeğe istedikleri yolun dışına, itilip atıldılar.

Hamit Bey, hatıratında :

«Kendi iddiasınca bolşevik âleminin Türk Kahramanı Mustafa Suphi on yedi itbaiyle ve bir çok propaganda vesaitiyle Bakû'dan gelerek Kars'da karar kıldı. Faaliyet haberleri Erzurum'a kadar yayılmaya başlayınca Erzurum'da bir kuşku ve hareket başgösterdi. Önce ileri gelenlerden kurulu bir heyet Vilâyet makamına gelip benden izahat istediler. Ertesi günü Belediyede içtima ederek azasının dağılmasıyla inihâl etmiş bulunan eski Müdafaai Hukukun yerine bir MUHAFAZAYİ MUKADDESAT Cemiyetinin ihyasına karar verdiler. Ve heyeti idare için içlerinden yirmi kişi ayırdılar. Bu heyet bolşevikliğin hakikî mahiyetine, tehlikelerine dair etraflı ve basılı bir beyanname yayınladı ve bütün Vilâyetlere, kazalara ve Ankara'ya gönderdi. İşte bunun üzerinedir ki Ankara'da kurulduğu bildirilen Fırka dağıtılmış, müteakiben de «iştirakiyunun» muhakeme altına alındığı bildirilmiştir.

«Bu sırada Cephe Kumandanından aldığım bir telgrafnamede avenesiyle Ankara'ya hareket etmek istiyen Mustafa Suphi'nin hareketinin men'ile hudut haricine çıkarılması emrediliyordu. Ve diğer taraftan da bu emrin bolşeviklerin gözü önünde icrasındaki müşkilâtтан bahsile mütalâa istifsar olunuyordu. Ve başkaca Mustafa Suphi'nin Ankara'ya gitmek istediği, ancak Erzurum'daki ihtimallerden korktuğu bildiriliyor ve bunların Vilâyet dahilinden selâmetle geçişlerine dair teminat isteniliyordu. Gerçekten on gün sonra Mustafa Suphi avenesiyle ve treni mahsusla Erzurum'a vasıl oldular. Halkın galeyana rağmen ittihaz olunan fevkalâde

Çok sevdiğim ve sevdiğim Trabzon'dan ancak fasılahı olmak üzere dört buçuk aya baliğ olmıyan bir memuriyetten sonra ayrılıyordum. Bu süre içinde memlekete nâfi hizmetler ifa edebildiğimi iddia edemem. Ama boş da durmadım. Senelerdenberi kesilmiş olan İSKENDER PAŞA suyuna yeni bir mecra açtırarak akıtmıştım. Değirmendere şosasını tamir ve bazı yeni caddeler küşadına teşebbüs eylemiştim. Şehri mümkün mertebe elektrikle tenvir etmiştim.

Teşrinievvel'in 14 üncü günü Erzurum'a muvasalat ettik. Erzuruma gelişimizin asıl sebebi Büyük Millet Meclisi Reisi sanisi ve Adliye Vekili Celâlettin Arif Beyin o sırada Erzurum Vali vekili bulunan Miralay Kâzım Bey (Kâzım Dirik) aleyhine yazdığı şikâyet teli olmuştur. Celâlettin Arif Bey Erzurum Valiliğine, Kâzım Beyin yerine Hüseyin Avni Beyi teklif etmişti. Ankara ile açılan bu yazışmalar bir çok yanlış anlayışlara sebebiyet vermişti. İşte biz Erzurum'a bu türlü bir tartışmanın sonunda yetişmiş olduk. Kâzım Beyin ayrılışı ve bizim Erzurum Valiliği görevine başlayışımız meseleyi kapamış oldu. Ve Ankara'ya müşterek imzalarımızla ortada bir ihtilâfın kalmadığına dair bir telgrafname keşide eylemiştik.

Teşrinievvelin 30 uncu günü Kars : (1100) esir ve (1500) maktul vererek sükut eyledi. Kâzım Paşa şarktaki bu hareketleri bizat idare ediyordu. 7 Teşrinisani'de Gömrü tarafımızdan verilen ultimatomla arzı teslimiyet etti. Erzurum Mebusu Necati Beyle ben de sulh müzakeratına memur edildiğimizden Gömrü'de bulunuyorduk...»

Hamit Bey, hatıratının bu kısmında Ermenilerle olan Gömrü anlaşması müzakerelerini naklederek Rusların bu müzakereler sonradan nasıl ve niçin karıştıklarını anlatır ve nihayet aralık ayının ikinci gecesi saat bir'de anlaşmanın Ankara'nın tasdikinden geçirilerek imzalandığını hikâye eder.

Hamit Beyin, hatıratının bu kısmında o zaman pek kalabalık bir heyetle (İki yüz kişilik) Ankara'ya gitmekte olan Sovyet Büyük Elçisi MEDİVANİ ile görüşüp konuşmaları ve bu konuşmalardan edindiği bilgileri ve bunları Mustafa Kemal Paşa'ya şifre tellerle sunması haberleri vardır

dı. Hakkı Behiç Bey, sonra da Nazım Bey Meclis tarafından Dahiliye Vekilliğine seçilmişlerdi. Memleketin selâmetini bu yolda görüyorlardı. Bu davranışlara Yeşil Ordu ve Enver Paşa meseleleri de karıştı. Nihayet kendi kendilerine Halkçılar adını verdikleri bu grup yandıklarını anladılar, tutmak istedikleri yoldan ve besledikleri meyilden vazgeçtiler. Nazım Bey seçildiği Dahiliye Vekilliğinden ertesi günü çekildi, ve yerine Hükümet namzedi olarak Refet Bey (PAŞA) seçildi. Ben, Mecliste kalmaktansa Vilâyete avdeti tercih ediyordum. Refet Dahiliye Vekili olduktan sonra beni Ankara'da alkoymak için Müfettişi umumilik, Müsteşarlık gibi tek liflerde bulundu. Fakat Trabzon'a avdeti bir haysiyet meselesi adedtiğim. Nihayet mahalli memuriyetime avdetime muvafakat etti. İttihaz olunan karara uyularak Mebusluktan vazgeçmeye razı oldum.

Eylül'ün 26 ncı günü Trabzon'daydım. Avdetimde Vilâyeti büsbütün değişmiş buldum. Türlü yerlerden esen rüzgârlar Trabzon havasını zehirliyordu. Bir taraftan Bakû'ya gönderilen Kongre azasının söylentileri, diğer taraftan Yeşil Ordunun başlarında Enver Paşa olduğu halde geleceği haberleri, üstelik Giresun'da Topal Osman'ın alıp yürüyen ve çarşı içinde bir jandarmayı öldürecek kadar Hükûmete ve nizama başkaldırması beni ancak üzüyordu. Tedbir bulamamıştım, çünkü Ankara dönüşü Trabzon memuriyetime bir hafta devam etti. Ve bu bir hafta içinde Trabzon'da Müdafai Hukuk Kulübünde umumî bir içtima yaparak Bolşevizm'in, Komünizm'in tehlikeleri hakkındaki kanaatımı izah edebilmişim. (Rahmetli Faik Ahmet Barutçu'nun Trabzon'da yayınladığı haftalık İstikbâl gazetesi bu toplantıya ait haberleri tafsilâtiyle neşretmiş ve biz yukarıki sayfalarda bunu kısmen nakletmiştik.)

Trabzon'a avdetimin bir hafta sonrasında bir gece Vekil Refet Beyden aldığım şifre telgrafnamede Erzurum'da hadis olan fevkalâde vaziyetin oraya naklimi icabettirdiği bildiriliyor ve hemen hareketim rica olunuyordu. Ve bu naklimin Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşaca da fevkalâde mültezem bulunduğu ilâve olunuyordu. Vatanı her nerede olursa hizmetten kaçınamayacağım için muvafakat cevabı vermekte tereddüt etmedim. Trabzon'lular ikametgâhıma kadar gelen bir Heyet maarifetiyle istifa etme kliğimi, maişetimi temine hazır olduklarını bildirdiler. Tayinim sebebini izah ederek kendilerini tatmin ettim.

434 (Haz.) Hayri Orkun vb., Meskur
Valiler - 50 Ünlü Vali (Ank.: İktis. Bak.
Merkez Valileri İktis. Fay., 1969)

tedbirler neticesinde herhangi bir taarruza duçar olmadılar. Mamafih devamı ikametleri tehlikeli olacağından trenleri doğruca Ilıca'ya gönderildi. Ve oradan da Trabzon'a sevkleri için vesaiti nakliye temin edildi. Güzergâhtaki konaklarda ahali fazla heyecan gösterdiler. Buralarda kalmalarına muhalefet eylediler ve hatta yem ve yiyecek vermekten imtina eylediler. İstitraden şu hadiseyi de arz edeyim : Bu heyetten birisi ailesini Erzurumda bırakmak istedi. Esbabı maişetini temin eylediği halde muvakkaten şehirde ikametinde mahzur olmadığını bildirdim. Merkur otuz altınla ailesini iade etti. Sevki merakla muayene ettiğim bu altınların bir kaç adedi kan ile mestur idi. Bunları bittebdil bir zabt ile Maliye veznesine teslim ettim...»

«Bolşevizm aleyhinde Erzurum ve Trabzon'da başlayan ve artan bu tezahüratı fiiliye ve milliyete tesirlerini her tarafta göstermeğe başladı. Merkezde Tokat Mebusu Nazım Bey ve rüfekası tahatı muhakemeye alınmıştı. Cephede propagandası tahakkuk eden VANLI MAKSUT idam edilmişti.»

Hamit Bey, Erzurum'da bu önemli siyasi meselelerin ötesinde Vilâyet işleriyle de uğraşmaya ve eserler vermeye fırsat aradığını kaydederek der ki :

«Kars'daki ermeni metrukâtından getirttiğim bir kısım aletlerle bir Sanat Okulu ve bir de Mensucat imalâthanesi tesis ederek şehit yetimlerini Sanat Okuluna ve kimsesiz kadınları da bu dokuma atölyesine yerleştirdim. Ayrıca Belediye namına telefon ve elektrik tesislerine giriştim. Ama bu baptaki çalışmalarımız netice vermedi. Tercan'da bir petrol kuyusu kazdırmıştım. Çıkan petrol pek elverişliydi. Tasviyesiz Batum'un en iyi gazi gibi yanıyordu. O zaman vasıtaların yokluğu, yalnız amele gücüyle derinliklerde yeterince çalışmaya mani oluyordu. Erzurum Vilâyeti dahilinde istifadeye şayan görülen pek çok tabii ve zengin kaynaklar vardır. Tortum'da Niyagara'ya rakip olabilecek bir şelâle, Tercan'da, Hınıs'da, Bayburt'da petrol menbaları, hemen her tarafta kömür madenleri, Bayburt'un Maden nahiyesinde : Her atılan teneke parçasını bakır levhasına kalbeden bir havuzu mevcuttur. Fakat maalesef yerli sermayenin fıkdanına, ecnebilerin tereddüt veya taallülüne mebni bu hazinelerin üzerinde yaşayan halk, daha çok zaman sefalete mahkûm kalacaktır.»

KK, İttihat s. 853

Rus sefiri Morvaniz / Malatyanlar ^{hake.}

"Ticaretimizin istiklalini korumak için bütün emp. kulları başı sokanlarımızdan bizi devrimci isteyenleri de Siyan adıyla teklifler alınandan sekmeye geçti anlatmışım."

TÜRKİYE SOSYAL TARİH VE İSTİSMAR VAKFI